

*Pregledni članak/**Review paper*

Prihvaćeno: 1.12.2016.

doc.dr.sc. Esmeralda Sunko

Filozofski fakultet u Splitu, Split

esunko@ffst.hr

DRUŠTVENO POVIJESNI KONTEKST ODGOJA I OBRAZOVANJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Sažetak: *U radu je prikazan odnos prema djeci s teškoćama u razvoju od početka ljudske zajednice do danas. Odnosi društvene zajednice prema djeci s teškoćama u razvoju ograničavani su i obilježavani različitim karakteristikama društva u određenim povijesnim događanjima. Ekonomska i politička zbivanja snažno su utjecale na segregaciju djece s teškoćama u razvoju. Segregirajući odnos i predrasude prema osobama s invaliditetom, a posebno prema djeci s teškoćama u razvoju trajala su tisućama godina. Povijesne činjenice pokazuju da se nuđenjem većih mjera socijalne zaštite i nametanjem pasivizacije osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju smanjuju mogućnost društvene rehabilitacije. U nekim drugim razdobljima, posebno nakon različitih pošasti i ratnih razaranja, odnos društva prema marginaliziranim članovima mijenjao se, otvarajući im prostor uključivanja u rad i obrazovanje. U radu je prikazano kako su spomenute politike i filozofski pravci utjecali su na stvaranje vrijednosti i uvjerenja šire društvene zajednice prema djeci s teškoćama u razvoju. Danas, za ostvarivanje odgoja i obrazovanja u inkluzivnom društvu, samo zakonodavstvo koje je izrazito važno i jasno, ipak je nedovoljno bez principa prilagođenih odgoju i obrazovanju svake zajednice.*

Ključne riječi: *društveni odnos, inkluzija, integracija, institucionalizacija, marginalizirane osobe, segregacija.*

1. Uvod

Položaj djece s teškoćama, a posebno djece s teškoćama u razvoju¹⁶ i osoba s invaliditetom¹⁷ tijekom povijesti bio je oscilirajući. Diskursi su se mijenjali, od diskriminirajućeg preko samilosnog pristupa ali ekskluzijskog procesa, potom priznavanja prava na obrazovanje ali isključivo u posebnom, segregirajućem sustavu do aktualnijih pristupa koji promoviraju prava čovjeka i slobodu. Prema određenim karakteristikama pojedinog vremenskog razdoblja odnos prema osobama s invaliditetom i djeci s posebnim potrebama doživljavao je dubinske promjene koje su imale čvrsti oslonac u postojećim proizvodnim snagama i vladajućim društvenim modelima. Pozitivističko – funkcionalistička koncepcija, pretpostavlja odnos prema oštećenju s jedne strane, a na drugoj strani ove koncepcije su norme, očekivanja i zahtjevi iz čega slijedi odgojno obrazovna i rehabilitacijska strategija. Razvojem proizvodnih snaga, znanosti, umjetnosti, filozofije stvara se humaniji odnos prema osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju. Emancipacijska koncepcija polazi se od slobode koja obuhvaća uvažavanje osobnosti u zadovoljavanju potreba, zadovoljavanja ljudskih prava, socijalne integracije i participacije u zajednici do inkluzije kao društvene vrijednosti, filozofske i kulturne vrijednosti.

2. Odnos prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom od prvobitne zajednice do 18 stoljeća

Odgoj je star koliko i čovjek, premda je u najranijem periodu bio potpuno ili djelomično neosviješten. U prvobitnoj zajednici vrijednost pojedinca cijenila se prema njegovom doprinosu u pribavljanju hrane, zaštiti od nepogoda i obrani od neprijatelja. Djeca s teškoćama u razvoju smatrana su beskorisnima i kao neproduktivnom članovi društvene zajednice uskraćivano im je pravo na život, uglavnom zbog toga da ne bi pala na teret plemenskoj zajednici ili da se ne bi

16. Pojam **djeca/učenici/mladež s teškoćama** kao terminološko određenje u odgoju i obrazovanju Republike Hrvatske, sukladno OECD - ovoj međunarodnoj klasifikaciji teškoća iz 2005. godine, upotrebljava se u Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi Republike Hrvatske (NN.br. 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12 i 94/13) obuhvaća slijedeće tri skupine: **učenici s teškoćama u razvoju**, učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemima, učenici s teškoćama uvjetovanim odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima. Pravilnik o osnovnoškolskim i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju definira **učenike s teškoćama u razvoju** (NN br 3/15) učenicima čije sposobnosti ograničavaju sudjelovanje u odgojno obrazovnom procesu s ostalim učenicima, a proizlaze iz tjelesnih, mentalnih, intelektualnih, osjetilnih oštećenja i poremećaja funkcija i /ili kombinacije više vrsta oštećenja.

17. **UN Konvencija za osobe s invaliditetom** najmlađi je dokument o ljudskim pravima koji su Ujedinjeni narodi donijeli u novom tisućljeću, točnije 2006. godine. Dosad je Konvenciju potpisalo preko 100 zemalja. Republika Hrvatska je Konvenciju potpisala 30. ožujka 2007., a Hrvatski sabor ju je ratificirao 1. lipnja 2007. Konvencija je za Republiku Hrvatsku stupila na snagu 3. svibnja 2008. U zakonskim propisima izvan područja odgoja i obrazovanja, za odrasle osobe danas je u upotrebi termin osoba s invaliditetom (Zakon o hrvatskom registru o osobama s invaliditetom, 2001). U ovom radu upotrebljavani su termini u skladu s navedenom najnovijom pravnom regulativom.

izazvala zlovolja bogova (Bosanac, 1968).

Prvi pisani tragovi o djeci s teškoćama nađeni su u Egiptu za vrijeme vladavine Thebesa još 1500 god.pr.n.e. U dokumentu nazvan „Theban papyrus“ raspravljalo se o „iznimnoj djeci“. U njemu se teškoće definiraju invaliditetom uma i oštećenjem mozga (Ahuya i Reedy, 2007.).

U antičko doba, prema djeci s teškoćama dominirao je izrazito *netolerantan stav*. Pozivanjem na bijes bogova, opravdavao se negirajući stav prema pravu na život, osoba s invaliditetom jer nisu posjedovale poželjne osobine, snage, snalažljivost i zdravlja potrebne za vojne pohode tog doba.

U doba antike, Stari Grci i Rimljani smatrali su da se dijete s teškoćama rodilo zbog bijesa bogova (Harris 2006, Harobur i Maulik, 2010). U staroj Grčkoj u gradu- državi Sparti, cijelo društvo bilo je podređeno disciplini i boljitku države. Od najranije mladosti djeca Spartanaca oduzimala bi se roditeljima i započinjao bi se strog državni odgoj u kojem su djeca učena disciplini, pokornosti, vojnoj vještini i neustrašivosti (Mamić, 2008). U 9. stoljeću pr.n.e. Likurgovi zakoni u Sparti propisivali su pregled novorođenog djeteta od najstarijeg u „fili“. Djeca s teškoćama ubijana su bacanjem u strme klance niz gorje Tajget.

U starom Rimu, zakon isklesan na dvanaest ploča svjedoči o odnosu prema djeci s teškoćama (Zovko, 1996., Donadini,1991). Djeca s teškoćama su se ostavljala na milost i nemilost prirodi, nakon što su bila pregledana od strane pet odraslih susjeda i nakon što su susjedi dali odobrenje za takav čin.

Jedna od prvih ustanova za osobe s intelektualnim teškoćama (umobolnice), građene su u Bagdadu, Fezu i Kairu u 8. stoljeću, te u Damasku i Aleppu u 13. stoljeću. Arapi su vjerovali u božansku utemeljenost ovih teškoća (Aleksander i Selesnick, 1964. prema Braddock i Parish, 2001.). Arapska osvajanja Francuske i Španjolske imala su velikog utjecaja na promjene u europskoj medicini i filozofiji, koja su do tada bila utemeljene na antičkoj tradiciji.

U razdoblju nakon Antike do 18. stoljeća, njega i skrb o djeci teškoćama u razvoju pružane su u skladu s etičkim shvaćanjima kršćanstva, posebno sa propovijedanjem ljubavi za „bijedne i siromašne duhom“. Otvaraju se azili, ustanove za jednostavnu pomoć i podmirenje elementarnih životnih potreba u različitim ubožnicama, manastirima, samostanima ovisno o pojedinom crkvenom redu u kojima se s osobama postupalo na različite misteriozne načine (Bosanac, 1968. Puljiz 1994., Zovko, 1996, Ibralić i Smajić, 2007., Vantić - Tanjić i Nikolić 2010.). Različite su namjene ovih ustanova, a neke od njih su imale funkciju sirotišta za napuštenu djecu (orphanotrophium). Za vrijeme reformacije osobe s invaliditetom, djeca s teškoćama u razvoju i njihovi bližnji bili su demonizirani i životi bi im završavali u tamnicama u kojima su bili podvrgnuti najtežim oblicima mučenja ne bi li priznali svoju vezu s demonima (Neugebauer, 2002., Mc Donagh, 2008.). Djeca s višestrukim i intelektualnim teškoćama

smatrana su djecom đavolima, somatopsihičke poteškoće povezivale su se s nekim počinjenim osobnim grijehom, zlodjelom njih samih ili zlim činom nekih njihovih predaka, temeljem čega takve osobe ispaštaju, budu mučene i većinom u najtežim mukama kažnjavane do smrti. Odnos prema djeci s teškoćama imao je klasni karakter. Za djecu teškoćama u razvoju čiji su roditelji feudalci i bogataši osiguravala se posebna kućna njega s plaćenom njegovateljicom ili čuvarem ili su upućivani u samostane, ali s posebnom odgovarajućom njegom (Bosanac, 1968.). Prva ustanova na području Republike Hrvatske koja je bila namijenjena brizi i skrbi za malu djecu otvorena je 1432. godine u Dubrovniku (tadašnja Dubrovačka Republika), pod nazivom „Kuća milosrđa“ ili „Dječje nahodište“ (Mendeš, 2015).

U doba humanizma i renesanse (od 14. stoljeća do početka 16. stoljeća) religijska i filozofska razmatranja sve više se usmjeravaju na čovjeka, njegove ovozemaljske potrebe, tako i osobe s invaliditetom postupno postaju sve više predmetom interesa najprije istaknutih pojedinaca, a zatim i društva. Prvi radovi u djelima *Paracelzusa* (1493. – 1541.) pisani su na temu osoba s teškoćama. Paracelsus je pisao o prirodi „mentalne nedovoljne razvijenosti s posebnim osvrtnom na genetske faktore“ (Zovko, 1974., 5).

Juan Luis Vives (1492.–1540.), španjolski humanist u Brugesu objavljuje svoju «rasprava o pomaganju siromaha». U raspravi je pokušavao uspostaviti organizacije koje pomažu siromašnima i analizirao kako to treba biti učinjeno. Vives se smatra pionirima djelovanja i pomoći potrebitima kroz organizacije koje ugovorno pružaju usluge skrbi potrebitima. Takve organizacije su bile preteča organiziranog djelovanja budućih državnih ustanova socijalne skrbi (https://es.wikipedia.org/wiki/Juan_Luis_Vives).

Češki pedagog *Jan Amos Komenski* (1592. - 1670) u knjizi *Velika didaktika* klasificirao je darovitost djece na: oštromnu, tupu, mlitavu i lijenu. Komenski je pisao kako sve treba poučavati svemu te je tvrdio da u obrazovanje treba uključiti svu djecu (<https://bs.wikipedia.org/wiki/Comenius>).

Stanovitu ulogu u organiziranju odgoja, obrazovanja i društvenog prihvaćanja osoba s invaliditetom imala su i djela engleskog filozofa i pedagoga *Johna Locka* (1632.–1704.) u kojima je empirizam i pedagoški optimizam došao do izražaja, jer je naša duša po rođenju “tabula rasa” (prazna glava) kojom daje prednost odgoju nad naslijeđem. Locke već u 17. stoljeću u uzrocima teškoća u razvoju, osim fizičkih poteškoća, koje su nastale zbog oštećenja organa, prepoznaje siromaštvo, nepismenost i loše životne uvjete (Pedagogijski leksikon, 1939, Buljevac, 2012).

U ovom razdoblju pod dominacijom medicinskog utjecaja sve se više pokušava sanirati poteškoća kod gluhonijemih. U začetku su ideje o tehnikama rada s gluhonijemima tako je J. P. Bonet je 1620. godine objavio prvu metodiku

rada s gluhima. Pravi progres u razvoju metoda rada s gluhima je tek u razdoblju od kraja 18. stoljeća pa do kraja 19. Stoljeća (Bosanac, 1968.)

I drugi filozofski pravci 17 i 18. stoljeća, racionalizam i njegov predstavnik R. Descartes (1569.–1650.) te senzualizam E. B. Condillaca, (1715.–1780.) pružali su moralnu i indirektnu podršku osobama s invaliditetom. Švicarac *Johan Konrad* (1660.- 1724.) postavio je znanstvene temelje metodama u poučavanju gluhih. U svom djelu *Surdus loquens* izložio je metodu kojom se gluhi mogu naučiti govoriti.

Jedan od značajnijih sljedbenika Johna. Locka je švicarsko francuski filozof iz doba prosvjetiteljstva *Jean – Jacques Rousseau*. *Čovjek je rođen slobodan, a ipak svugdje je u okovima!* - u toj su početnoj rečenici iz djela Društveni ugovor izloženi Rousseauova uvjerenja i stavovi o stvaranju suverene i slobodne građanske države (Warburton, 1999).Važnije Rousseauovo djelo koje se odnosi na odgoj i obrazovanje je *Emil ili O odgoju* (1762.) koje predstavlja obrat u razumijevanju odgoja i stoga joj povjesničari često dodjeljuju položaj ishodišta suvremene filozofije odgoja (Žarnić, 2001).

Racionalisti su učenje, tj. upoznavanje objektivnoga vanjskog svijeta svodili na razum i tvrdili da je ono neovisno o svakom osjetnom iskustvu, a drugi na osjetila, tj. da su osjetila, a ne um primarni u učenju. Racionalisti tvrde da osoba zdravog uma, bez obzira na stanje osjetila, može učiti, dok s druge strane senzualisti zastupaju mišljenje da osoba zdravih osjetila, bez obzira na stanje uma, također može stjecati znanje. Takve zamisli i stavove posebno su zastupali materijalisti 18. stoljeća (La Mettrie, Holbach, Helvetius, Diderot).

Enciklopedist *Denis. Diderot* (1713.–1784.), čuven u ovom području po esejima *Pismo o slijepima, namijenjeno onima koji vide* (1749.) i *Pismo o gluhima i nijemima, namijenjeno onima koji čuju i govore*, (1751.). Ova Diderot-ova djela upućena su tadašnjoj javnosti i organima vlasti u Francuskoj. Diderot skreće pažnju na slijepe i gluhe osobe, a indirektno i na druge vrste invalidnosti s prijedlogom da se sustavnije izučavaju i rješavaju njihovi obrazovni i socijalni problemi.

U eseju „Pismo o slijepima“ Diderot generalizira svoja vlastita iskustva sa „slijepcem iz Puiseauxa“ i prenosi ih na sve slijepe. Diderot opisuje sve slijepe kao osobe s niskim moralom, osobama bez stida i bez religioznih osjećaja. Diderot osobnu predrasudu postavlja kao društvenu vrijednost. Ovakve predrasude kao stereotip preuzima gotovo cijela literatura 19. Stoljeća.

U 18.stoljeću karitativne umobolnice poput St. Luke Hospital (1751.), The York County Asilium (1777.) i Liverpool Asilium (1797.), prezentirane su kao ustanove u kojima se provode tretmani i brine o „nesretnim patnicima koji su objekt milosti i nemilosti svih oko sebe“ (Wright, 2001.; 23 prema Buljevac 2012.).

Shodno filozofskim razmišljanjima i njihovom utjecaju na politiku tog

doba **Charles Michel de l' Eppee** (1712.- 1789.) osnovao je prvi zavod za gluhu djecu u Parizu i začetnik je takozvane francuske škole koja umjesto govorne primjenjuje gestovnu metodu. Taj sistem se proširio po ondašnjoj Europi i danas čini temelj gestovnog govora. Suprotno de l' Eppeovoj gestovnoj metodi, **Samuel Heinicke** u Leipzigu 1778. godine uvodi i zastupa oralnu metodu kao jedinu ispravnu metodu u poučavanju gluhih (Zovko 1974.).

3. Početci institucionalnog odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju u povijesnim datostima osamnaestog stoljeća

Na pristupe, filozofske pravce i politike prema djeci s posebnim potrebama i osobama s invaliditetom veliki utjecaj imale su posljedice ratnih razaranja, epidemije bolesti, elementarne nepogode, neprosvijećenost širokih narodnih masa, požari i druga stradanja. Takve neprilike bile su uzrokom nestašice radne snage i tako se otvarao prostor preostalim sposobnijim pojedincima da se uključe u rad i pokažu što mogu i znaju. U doba humanizma i renesanse mnogi drugi činitelji utjecali su na afirmaciju pozitivnog stava prema osobama s invaliditetom i povjerenju prema njihovim sposobnostima, uključujući i sposobnost za obrazovanje, što je imućnije pojedince, karitativna društva, crkvene redove i entuzijaste potaklo na osnivanje prvih škola za tu populaciju.

Prve posebne/specijalne škole (škole u kojima su se školovala samo djeca s teškoćama) osnivaju se u 18. stoljeću. U Parizu je osnovana škola za gluhe (1770. godine), a 1784. godine, a otvorena je i prva javna škola za slijepe Također u Parizu. Za Parizom su se povelili i drugi europski gradovi, koji su otvorili najprije škole za gluhe Leipzig (1778.), Rim (1784.), Berlin (1788.) itd.

Značajnost prosvjetiteljstva i ideje Francuske buržoaske revolucije 1789. godine (a naročito nakon donošenja Deklaracije o pravima čovjeka i građana) imale su snažnog odjeka u odnosu društva spram osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Sazrele su ideje o jednakosti među ljudima, na produbljenom osjećaju humanosti jača i moralna svijest društva jača i uvjerenje da je djeci s teškoćama potrebno omogućiti obrazovanje i osposobiti ih za život (Bosanac, 1968., Zovko, 1974.,).

U to vrijeme Švicarski reformator i pedagog, sljedbenik Russoa, **Johann Pestalozzi** (1746. – 1827.) piše djelo, *Lienhard i Gertruda* (Lienhard und Gertrud) .U ovom djelu piše o postupnom napredovanju kućanstva i cijelog sela, zahvaljujući pozitivnom utjecaju seljanke Gertrude. Gertruda je svoju djecu odgajala tako što je povezivala poučavanje s radnim aktivnostima. Pestalozzi pedagoško djelovanje nastavlja proučavanjem metodike nastave. Svoje uspjehe

u nastavnom radu prikazao je u djelima iz metodike, a najznačajnije djelo iz tog razdoblja je *Kako Gertruda uči svoju djecu* (Wie Gertrud ihre Kinder lehrt).

Gostujući u različitim zemljama i dvorovima tadašnje Europe, rimsko-njemački car, ugarsko-hrvatski i češki car Josip II upoznao se sa odgojno obrazovnim stremljenjima i uspjesima u odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju i rehabilitaciji odraslih osoba s invaliditetom u Francuskoj. Car Josip II bio je inicijator obrazovanja i osposobljavanja učitelja u Parizu kako bi se i u njegovom carstvu mogli osnivati zavodi za gluhonijeme. U Beču je 1779. godine započeo prvi takav zavod s radom, u Pragu (1786.), nakon toga su se zavodi za gluhonijeme osnivali širom carevine. Među prvim institucijama namijenjenim odgoju i obrazovanju djece s poremećajima u ponašanju obično se spominje Pestalozzijeva u Stanzu (Švicarska), osnovana 1799. godine (Cuvaj, 1910. -1913. III, Puljiz, 1994., Zovko, 1974., 1996., Igrić, 2015.).

Francuski liječnik *Jean Marc Itard* (1774.- 1838.), koji se inače bavio proučavanjem oštećenja sluha, počeo je 1799. godine njegovati, odgajati i obrazovati „divljeg dječak iz Avejrona“. Dječak Viktor. nikad u ponašanju nije bio sličan ostaloj djeci ipak se privikao na ljudsko društvo i stekao neke korisne navike. Naučio je djelomično čitati i pisati, ali nikad nije usvojio sposobnost tečnog spontanog govora (www.medias.rs/feralna-ili-divlja-djeca). Premda Itard u konačnici i nije bio zadovoljan rezultatima rada, stručna prezentacija Itardovog rada otvorila je nove vidike u odgoju obrazovanju i rehabilitaciji djece s posebnim potrebama.

4. Društvena određenja odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju u devetnaestom stoljeću

Početak 19. stoljeća društveno su jasno aritkulirane potrebe organiziranja društvene brige o odgoju djece s teškoćama. Proces odgoja, obrazovanja i rehabilitacije djece odvijao se u svijetu na različite načine i u različitim vremenskim pomacima. U djelovima svijeta u kojima nije bio razvijen pristup i uključivanje djece u odgoj i obrazovanje neke faze kroz koje je prolazila većina zapadnih zemalja bivaju preskočene (specijalne škole i specijalni razredi). Druga polovina devetnaestog stoljeća i dvadeseto stoljeće je razdoblje puno novih znanstvenih otkrića, poduhvata i promjena. Nafta postupno postaje najvažniji svjetski izvor pogonske energije. Izumi Thomasa Edisona i Nikole Tesle omogućili su brži industrijski razvoj. Medicina i medicinska tehnologija omogućila je otkrivanje uzročnika, prevenciju i liječenje mnogih do tada neizlječivih bolesti.

Ovo doba ("druga industrijska revolucija") izazvalo je velike promjene u načinu života. Povećane su migracije iz sela u gradove. Oko velikih industrijskih središta povećavala se naseljenost. Afirmacijom buržoaskog društva i novim

načinima proizvodnje dolazi i do pojave drugačijih medicinskih tretmana osoba s invaliditetom i djece s teškoćama. Tada su određena medicinska područja počela obavljati zahvate nad njima. Ovakvi medicinski tretmani utjecali su na pedagošku teoriju i praksu oblikovanja Heil pedagogije (liječevna pedagogija), s kojom započinje prvo znanstveno osvještavanje osoba s invaliditetom. Razvojem znanosti i tehnologija dolazi do usavršavanja Heil pedagogije i do stvaranja tzv. „Protetičke defektološke tehnologije“ (Biondić, 1986, 122). Za razliku od dotadašnjeg održavanja osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u pasivnom životu, počinju se obzirom na ondašnju tehnologiju ublažavati prisutne teškoće pomoću proteza kod osoba s motoričkim poteškoćama; naočalama, za osobe s vidnim teškoćama; slušnim lijevcima za nagluhe osobe. Odnos prema teškoćama postaje aktivan i predstavlja kvalitativni pomak u odnosu na srednjovjekovnu karitativnu skrb. Otvaraju se specijalni zavodi i škole u kojima su djeca s teškoćama u razvoju odvojena od druge djece. Kategoriziraju se prema vrsti i stupnju oštećenja. Pojava ovih institucija dočekana je s oduševljenjem i smatrana je „značajnom pobjedom pedagoških nastojanja za odgojem svih članova društva“, ipak su one u svom djelovanju bile ograničene“ (Malić i Mužić, 1981; 271). Za razliku od redovnih škola, one su pripadale socijalnim ustanovama i nazivale su se „školama za defektne“. Jedan dio roditelja nije bio spreman uključiti dijete u ove škole jer su bile označene kao azili za defektne, te su ih radije zadržavali u obiteljskoj sredini.

Broj škola za djecu s teškoćama se postupno povećavao, najprije u gradovima Francuske, a zatim i u drugim europskim zemljama.

U Austriji je 1828. godine osnovana prva ustanova za osobe s intelektualnim teškoćama. *Eduard Seguin* i drugi sljedbenici i istomišljenici *Itarda* razvijali su i primjenjivali metode rada za poticanje djece s teškoćama. E. Seguin je najpoznatiji *Itardov* učenik koji je 1837. godine oformio program za obrazovanje slaboumnih u koji uključuje integraciju živčanih, mišićnih, imitativnih i refleksnih fizioloških funkcija (Zovko, 1974., Zovko, 1996., Kovačević i sur. 1998, Šarenac, 1999., Ibralić i Smajić, 2007., Zrilić, 2011., Igrić, 2015.). Zbog političkih previranja u Francuskoj, *Itard* je 1848. godine imigrirao u SAD te je širio svoja znanja i iskustva o poučavanju osoba s posebnim potrebama i na američkom kontinentu. *Itard* je 1864. godine publicirao knjigu „Moralni odgoj, higijena i obrazovanje idiota i druge zaostale djece“. Knjiga opisuje primjenu fizioloških metoda kod djece s intelektualnim teškoćama. Smatrao je da učitelj treba razvijati mišićni sustav djece, te da se djeca trebaju obrazovati kroz različite aktivnosti u svrhu zadovoljavanja osobnih potreba prema mogućnostima djece s poteškoćama. Metode sanacije, poznate pod nazivom fiziološke metode, mogu se uz određene tehnološke i medicinske prilagodbe i promjene upotrebljavati i danas. Metode se temelje na tehnikama u kojima se uz vježbe mišića vježbaju i osjetila (daje

prednost osjetilu dodira, sluha i vida) s ciljem njihova funkcionalnog usavršavanja. Itard i Seguin smatraju se i „osnivačima nauke o specijalnom odgoju“. Seguinov i Itardov rad je utemeljen na idejama Johna Locka ali i Lockovih kasnijih sljedbenika, koji su smatrali razvoj osjetila temeljnim za postizanje funkcionalnosti. Na razvoj specijalne pedagogije (oligofrene pedagogije) utjecao je liječnik J. Guggenbuhl. Iako je često napadan jer nije ostvario neke posebne rezultate, treba mu odati priznanje jer je u proces rehabilitacije osoba s intelektualnim teškoćama (idiote i imbecile) uveo široku primjenu zornih sredstava i manualni rad.

Liječnici su imali također velik utjecaj na razvoj suropedagoške discipline (pedagogija gluhih) i logopedije. (Bosanac, 1968). Međutim kod tiflopedagoških disciplina veći utjecaj su ostvarili praktičari filantropi i pedagozi. Posebno mjesto u razvoju tiflopedagoške prakse ostvario je *Louis Braille*, koji je 1824. godine osmislio sistem čitanja i pisanja namijenjen slijepim i slabovidnim osobama. Brailleovo pismo ili Brajica (Zovko, 1996)..

U Engleskoj je 1845. godine, temeljem *The Lunatics Act-a*, ozakonjena podjela umobolnih na lude, idiote i osobe nezdravog uma, te je osnovana Komisija za umobolne s ciljem reguliranja njihovog smještaja (Wright, 2001.). Prva škola za osobe djecu s motoričkim teškoćama osnovana je u Engleskoj u Maryleboneu 1851. godine, zatim u Kensingtonu 1865. U Zurichu 1864.godine počinje rad škola s internatom za djecu s motoričkim teškoćama. U Kopenhagenu je 1872. godine osnovano „društvo za kljaste i ustanova za profesionalno osposobljavanje s bolnicom“(Zovko, 1974: 112.).

U vrijeme kad Velika Britanija donosi prvi zakon o siromasima, u SAD-u se oblikuje prva gradska naseobina. Amerika ne poznaje tradicionalizam europskih seljaka, feudalnu socijalnu hijerarhiju, ni povijesne gradove. Obilježavaju je drukčije vrijednosti, s obzirom na izdvojenost migrantskih skupina u odnosu na populaciju iz koje potječu. Svaka etnička skupina donijela je sa sobom svoja iskustva i shvaćanja socijalne politike i mjera socijalne skrbi. Stoga američku socijalnu politiku, kreira mogućnost prilagodbe prilikama. Američki socijalni sustav je decentraliziran jer se manje oslanja na državnu vlast i veću ulogu kapitala i privatnog sektora (Puljiz, 1997.).

U Americi je 1850. godine otvorena prva škola za djecu s intelektualnim teškoćama. U Rigi u Rusiji 1854. godine osnovan je azil za osobe s težim i višestrukim poteškoćama, a istovremeno se širio spektar obuhvaćenih osoba koje su kvalificirane i kvantificirane prema vrstama i stupnjevima invalidnosti (Zovko, 1974).

Eni Mensfeld Saliven bila je privatna učiteljica Helen Adams Keller, američkoj spisateljici koja je od djetinjstva bila gluha i slijepa. Eni Saliven je nakon dugotrajnog procesa naučila Helen slovima dodirujući Helenine dlanove svojim prstima. Zatim ju je naučila da govori i razumije glasni govor, međusobnim

dodirom usnica i grla. Helen je uz pomoć svoje učiteljice uspjela je naučiti sporazumijevati se s okolinom pomoću govora prstiju- daktilologije, te završiti školu. Daktilologija predstavlja sponu između gestovnog i oralnog govora. Helen Keller je postala jedna od ikona američke popularne kulture i simbol invalida koji uspijevaju prebroditi svoju teškoću (Zovko,1974., <http://www.afb.org/info/about-us/helen-keller/biography>).

Razdoblje od 1860. godine do 1890. godine naziva se vremenom pesimizma za osobe s intelektualnim teškoćama. Stavovi tog vremena temeljili su se na tvrdnjama da se osobe s intelektualnim teškoćama i nekim višestrukim poteškoćama ne mogu „izliječiti i normalizirati“, pa društvo u potpunosti od njih odustaje. U to doba smatralo se da su djeca s teškoćama nespremna za integriranje u redovne razrede, te su stoga bila segregirana u specijalne škole ili ostavljana u njihovim domovima bez ikakva obrazovanja. Sve je bilo i ozakonjeno (1870. god.) Fosterovim zakonom u Ujedinjenom kraljevstvu (Gibson i Blandford 2005 prema Thompson, 2016). Osobe s intelektualnim, mentalnim i drugim teškoćama smatrane su opasnim za civilizaciju, opterećenjem za škole, uzročnicima siromaštva i bolesti, uzrocima kriminala i seksualnog promiskuiteta. U to vrijeme česti su zahtjevi da se društvo zaštiti od osoba s intelektualnim teškoćama (mentalnom retardacijom), te se takve osobe smještaju u institucije – zatvorenog tipa, azile i zatvore. Procjenjivane su svakodnevne aktivnosti osoba, kao što su raspolaganje novcem, dok je uvriježen kriterij bio kako je idiot od rođenja onaj koji ne može nabrojati do 20, reći tko su mu otac i majka, kazati svoje osobno ime i koliko ima godina (Berrios, 2002 prema Buljevac 2012).

Povijesni pregled upućuje prema novim društvenim kretanjima, neminovnim i sve češćim odgojno obrazovnim promjenama u svrhu pozitivnog doprinosa djece s posebnim potrebama i osoba s invaliditetom. Do danas smo prešli dug put korjenitih promjena u politici i praksi koja je imala važan utjecaj na odgoj djece s teškoćama u razvoju, prihvaćanja osoba s invaliditetom kao i ostvarivanja njihovih prava. Pri donošenju bilo kakvih odluka i zauzimanja vrijednosnih stavova, od velike pomoći je razumijevanje zakonodavstva povezanog s pedagoškim i socijalnim područjima.(Thompson, 2016).

U Ujedinjenom kraljevstvu za vrijeme provođenja Novog zakona za siromašne (1834.-1929.) osobe s intelektualnim teškoćama su prepoznate kao jedna od pet kategorija nesposobnih za rad, što je prouzročilo povećanu gradnju ustanova za njihov cjeloživotni smještaj i njihovu totalnu izolaciju iz društva (Albrecht, 2006.). „William W. Ireland objavljuje 1877. godine prvi opsežniji rad o osobama s intelektualnim teškoćama u kojem iznosi, kao i neki prije njega (e.g.Esquirol), da postoje 2 stupnja intelektualnog funkcioniranja kod umobolnih osoba – idiotija i imbecilnost- te ih povezuje s govornim teškoćama osobe (Field i Sanchez, 2001.).

Razvojem industrijskog društva sredinom 19. stoljeća, proizvodnja je bila osnovni postulat, što je izazvalo kao reakciju uključivanje sve većeg broja žena u rad privrede. Povećani zahtjevi za institucijskim odgojem predškolske djece i osnovnoškolske djece s teškoćama odgovor je na novonastale velike promjene koje su zahvatile obitelji u početku razvoja industrijskog društva. Mendeš (1915.) obrazlaže da je obitelj je kao temeljna društvena zajednica doživjela mnoge promjene jer se broj članova obitelji smanjio, oba supružnika su više izbivala iz kuće, žene su se sve više uključivala u život društvene zajednice te se njihova obiteljska uloga izmijenila u obiteljskim i društvenim odnosima. Obzirom na veliku zaposlenost i izbivanja izvan kuće oba roditelja, javila se potreba da pojedine ustanove (dječja zabavišta, hranilišta, čuvališta, preparandije, internati, azili i dr.) preuzmu skrb o djeci dok su roditelji na poslu. Takve ustanove osnivali su i dalje crkveni redovi, ali i bogati pojedinci, kao i različita cehovska udruženja i društva.

U Ujedinjenom kraljevstvu 1899. godine Zakonom o obrazovanju osnivaju se specijalne škole, kako bi se učenike podijelilo na one koji su smatrani neodgojivim za razliku od onih koji to jesu (Gibson i Blandford 2005. prema Thompson, 2016.).

U zadnjoj dekadi 19. stoljeća sve više se osnivaju škole unutar internata i ustanove zatvorenog tipa - zavodi. Shodno filozofskim pravcima, medicinskim i biološkim otkrićima dolazi i do različitih pristupa učenju i poučavanju djece s posebnim potrebama i rehabilitaciji odraslih osoba s invaliditetom. Marija Montessori je 1887. godine otvorila školu za djecu s intelektualnim teškoćama. Iako je bila liječnica, Marija Montessori je bila zagovornica pedagoške podloge u rehabilitaciji djece s teškoćama. Zagovarala je upotrebu mnogobrojnih didaktičkih materijala, koja potiču djecu na samorazvoj i samoaktivnosti (Vicić, 1996.). Krajem 19. stoljeća osobe s invaliditetom postaju jednake pred zakonom - što je temelj građanske emancipacije i stječu pravo na organizirani (posebni) odgoj i obrazovanje.

5. Promjene u odnosu prema odgoju i obrazovanju djece s teškoćama u razvoju u burnom dvadesetom stoljeću

Industrijska revolucija i razvoj industrijske proizvodnje otvorio je veće mogućnosti za prihvata invalida na tržištu radne snage, čime su stvorene pretpostavke za njihovo sustavnije školovanje, radno osposobljavanje i zapošljavanje. Klasično industrijsko društvo, bez obzira kojem društveno političkom sustavu pripada, temeljilo se na eksploataciji rada, mjerjenog učinkom i vremenom.

U Europi je 1902. godine zapaženo antropozofsko djelovanje *Rudolfa*

Steinera koji osim putem predavanja, različitih kraćih zapisa, knjigama, promiče alternativan pravac Waldorf pedagogije. Steiner je već 1907. Objavio razmatranja o pedagogiji u skripti „Odgoj djeteta sa stanovište duhovne znanosti“/ (antropozofiji). Nakon prvog svjetskog rata (1918.), Steiner je za radnike tvornice Waldorf-Astoria držao predavanja o sociološkim i pedagoškim temama. Uz pomoć direktora tvornice Emila Molta u Stuttgartu je 1919. godine otvorena je prva waldorfska škola za djecu radnika tvornice. Škola je imala teorijsku utemeljenost na pedagoškim principima duhovne znanost koja uključuje svu djecu, bez obzira na određene razvojne ili bilo koje druge poteškoće kod djece. U Waldorfskim školama i vrtićima plan za svu djecu bio je utemeljen na jednakost, samo su se tehnike rada prilagođavale djeci u duhu prirodne izvornosti. Ovako utemeljena pedagogija trebala je biti javna i ravnopravno pristupačna djeci iz svih socijalnih slojeva, bez vjerskih, rasnih, zdravstvenih ograničenja i sposobnosti djece. To znači da se na poučavanje i učenje gleda kao na cjelovit, a ne apstraktan proces (Richter, 1994).

Ujedinjeno kraljevstvo je krajem 19. i početkom 20. stoljeća bilo na vrhuncu imperijalne moći i kapitalizma, koje je u to doba ostvarilo ogromni višak kapitala. U Ujedinjenom kraljevstvu 1904. godine kraljevski odbor proglašava da „osobama koje zbog mentalnih defekata ne mogu sudjelovati u životnoj borbi država treba osigurati specijalnu dugotrajnu zaštitu, jer je to poželjno ne samo zbog interesa osoba, već i zajednice. U epohi pesimizma, paradigme proizvodnje određuju paradigme odgoja i obrazovanja i odnos prema osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama. „Država ima pravo uhapsiti, segregirati i zadržati mentalno defektne osobe poput slaboumnih i imbecila bez obzira na dob i poslati ih u instituciju“ (Morris, 2006: 147, prema Buljevac, 2012).

U vremenu između dva svjetska rata, nakon industrijske revolucije uslijedio je period ekonomske stagnacije. Velika ekonomska kriza započela je 1929. godine trajala je punih deset godina bila je ujedno i kriza morala. Dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća nastupa ekonomska depresija, vrijeme pesimizma, kada radnici masovno ostaju bez posla. U to vrijeme dolazi do naglog porasta „suvišne populacije“ i gubitka interesa za njihovo školovanje i osposobljavanje za rad. Na njih se gleda kao na populaciju koja ugrožava društvo te je u porastu potenciranje negativnih stavova prema njima.

Tadašnje društvo nastojalo se „zaštititi od opasnosti suvišne populacije“ izdvajanjem tih osoba u zasebne institucije, njihovim steriliziranjem i dokidanjem mogućnosti njihovog školovanja, osposobljavanja za rad i osnivanja i sudjelovanja u obitelji. Pravosuđe tog vremena bilo je izrazito rigidno i korumpirano. Uspješnost institucionalizacije mjerilo se što većim brojem zatvorenih (institucionaliziranih) osoba. Jedan od preventivnih mjera bila je doživotna institucionalizacija djece i odraslih. Oni koji su jednom bili institucionalizirani teško bi mogli izaći iz

institucija. Ukoliko bi djevojke s bilo kojim oblikom invaliditeta bile poslone u gradove kako bi pronašle zaposlenje, uglavnom nisu mogle pronaći poslove niti kao najjeftinija radna snaga. Boreći se za golo preživljavanje, bez obrazovanja, podrške i bez sredstava za život, odavale su se alkoholizmu i promiskuitetu. Konzervativno – patrijarhalno društvo odlučivalo bi o njihovoj institucionalizaciji kako bi sebe i društvo zaštitili od širenja neprimjerenog seksualnog ponašanja (Sheerry, 2009.).

Osobe s teškoćama nisu doprinosile domaćinstvu ili su doprinosile manje nego se to od njih očekivalo ili je bilo potrebno, te su predstavljala trošak i teret za obitelji. Osobe s invaliditetom, a posebno djeca s teškoćama u razvoju zaključavani su u podrumima i tavanima obiteljskih kuća, skrivani po šupama i štalama obiteljskih imanja, kako ne bi bili izloženi pogledima javnosti. Institucija je predstavljala slamku spasa za mnogobrojne obitelji i bila je višegodišnje rješenje. Umobolnice su bile ustanove u kojima su segregirane od lokalne zajednice živjele osobe s intelektualnim teškoćama i duševnim oboljenjima. Tada je pojam umobolnost zadržavao dihotomiju na slaboumnost i duševne bolesti.

Početak 20. stoljeća provodile su se različite kampanje uglavnom utemeljene na zastrašivanju društva „slaboumnim osobama“. Osobe su osuđivane za različite odgojne, zdravstvene i socijalne probleme te su prezentirane kao najveća prijetnja društvu jer izgledaju „obično“. Godard 1912. godine objavljuje knjigu *Obitelj Kallikak: Studija nasljednosti i slaboumnosti* kojom upozorava na nasljednost i slaboumnost kao i štetu koju slaboumnost nanosi društvu (Ferguson, 2006.).

Pesimistično gledanje na oštećenja i poremećaje bilo je utemeljeno u naglašenoj ulozi nasljeđa i eugeničkom pokretu čiji je osnivač Francis Galton (1882.- 1911.) te se povećava broj institucionalizirane djece s teškoćama i osoba s invaliditetom. Eugenički pokret imao je za cilj kontroliranje broja „maloumnih“, kroz selektivnu oplodnju. Pažnja se usmjerava na pojedinca i njegovu smetnju. Osobu se tretira isključivo kroz njen invaliditet, te je se prema takvoj njegovoj osobnoj značajki diferencira od drugih. U tom kontekstu osobe s invaliditetom nisu se smatrale ravnopravnim ostalim ljudima, a budući da su označavane i smatrane različitim od drugih, trebalo ih je različito i tretirati. Eugenički pokreti 20-ih i 30-ih godina 20. stoljeća temeljili su se na uređenju Sparte, Spencerovoj teoriji preživljavanja najjačih i socijalnom darvinizmu (Almedaroglu, 2006. prema Buljevac 2012.,). Galtonove ideje o eugenci dovele su do ozakonjenja sterilizacije u SAD-u, Francuskoj, Njemačkoj i Švedskoj tijekom dvadestog stoljeća (Root, 2006.). Kampanje National Association for the Care of the Feeble Minded (1896.) i Eugenics Education Society (1907.) u SAD-u su promovirale rješenje maloumnosti putem sterilizacije (Walmsley, 2005., prema Buljevac 2012.). Do 1930. Godine 30 saveznih država SAD-a usvojilo je zakone o sterilizaciji osoba s

intelektualnim teškoćama.

U Njemačkoj je 1933.godine izglasan Zakon o sterilizaciji temeljem kojeg je oko 200 000 osoba s intelektualnim teškoćama sterilizirano do 1937. godine, dok ih je 400 000 sterilizirano tijekom 12 godina trećeg Reich-a. Programom Euthanasia Program T4 u 6 „centara smrti“ ubijeno je 70 000 osoba s „mentalnim oboljenjima“ dok je 5 000 djece ubijeno izgladnjivanjem, medicinskim i biokemijskim postupcima. Zakonom u Finskoj je 1935. godine dozvoljena sterilizacija i kastracija temeljem odluka Nacionalnog odbora za zdravlje, te su uvedeni inspektori kako bi vršili selekciju djece s intelektualnim teškoćama te se tada otvarao velik broj institucija za smještaj djece s teškoćama i osoba s invaliditetom (Heminiki i sur.1997. i Poore, 2009., prema Buljevac 2012, Igrić 2015.).

Društvena zabrinutost za genetsko nasljeđe, ovisnost osoba s teškoćama o drugim ljudima u zajednici i stoljetne predrasude bili su glavni argumenti za njihovu doživotnu institucionalizaciju, prisilnu sterilizaciju. Sterilizacija je poprimila oblik natalitetne politike, a ubijanje osoba s teškoćama smatrano je uštedom novca u državnom proračunu .

Segregirani odgoj i obrazovanje, odnosno isključivanje djece s teškoćama iz redovitog sustava odgoja i obrazovanja i otvaranje specijalnih škola. odnosi se na vremenski period od kraja 19. stoljeća pa sve do 60-tih i 70 ih godina 20. stoljeća. Standardiziranju podliježe svakodnevni život i rad osoba s invaliditetom. Na tom tragu Alfred Binet i Theodore Simon (1905.) kreirali su test za mjerenje inteligencije kod djece. U Europi se razvijaju testovi kognitivnih sposobnosti, uvodi se Binet- Simonov test koji pruža znanstvenu osnovu za proglašenje osobe mentalno retardiranom (Čordić, 1983.). Binet - Simon ljestvicom za mjerenje inteligencije uspoređuje se djetetov intelektualni uspjeh s kronološkom dobi. Terman ga je 1916. godine modificirao u Standford - Binetov test (Field i Sanchez, 2001., Zovko, 1974, Zovko, 1999, Ibralić i Smajić, 2007, Vantić, Tanjić i Nikolić, 2010, Igrić, 2015,). Prvobitna namjera je bila da se dodatnim radom s djecom koja postižu lošije rezultate, postigne bolji uspjeh, ali je to u praksi opet značilo odvajanje djece u segregirane uvjete odgoja i obrazovanja. U prvim desetljećima 20. stoljeća jedini kriterij za dijagnosticiranje i klasifikaciju osoba kao „mentalno retardiranih“ bili su testovi inteligencije.

O specijalnom odgoju i obrazovanju razmišlja se kao o posebnoj disciplini – Specijalnoj pedagogiji, posebno u zemljama bivšeg Sovjetskog Saveza i zemljama takozvanog istočnog bloka i na području tadašnje Jugoslavije. Nakon poznate rezolucije Informbiroa (1948) pa sve do šezdesetih godina dvadesetog stoljeća specijalna pedagogija ili defektologija (tada su bile istoznačnice) smatrala se dijelom pedagoške znanosti jer su je teoretičari čvrsto vezivali uz opću pedagogiju. Pod pritiskom strukturalizma specijalna pedagogija ili defektologija

koncipirala se u samostalno znanstveno područje defektologija pronalazi svoje posebno mjesto unutar područja društvenih znanosti, Tada je pedagogija bila samo konstitutivni dio defektologije (Biondić, 1986, Vantić, Tanjić i Nikolić, 2010). Sve više se naglašavaju razlike djece s teškoćama koja se mogu obrazovati od one koja to ne mogu. Razvojem testova inteligencije, testova ličnosti i drugih psihometrijskih testova, ostvarena je selekcija i povećana segregaciju djece smanjenih intelektualnih sposobnosti što pridonosi razvoju specijalnih škola i specijalnih institucija (Igrić, 2015.), ali se povećala i prevalencija osoba s intelektualnim i drugim teškoćama (Rapley, 2004).

Nezadovoljstvo izdvojenim sustavom odgoja i obrazovanja, odnosno socijalnom skrbi koji su podržavali segregacijski pristup, zahtijevalo je dokidanje dualizma između redovitih i specijalnih škola. Shodno tome specijalne škole predstavljaju segregacijski pristup, koji je tek sredinom 20. stoljeća počeo dobivati sve veće kritike. Preokret se temeljio na ostavštini golemih ratnih razaranja i otkrivanje nacističkog genocida nad svima koji nisu bili germanskog podrijetla i osobama s teškoćama kao dijela rasističke i eugeničke ideologije za vrijeme i neposredno nakon drugog svjetskog rata. Ova nova ideologija proširila se na cijeli zapadni svijet. Odrasli društvenih stavova temeljenih na predrasudama djecu s teškoćama vide «različitima» ili «posebnima» traju do 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća.

Integracija je pretpostavljala istinsku socijalnu integraciju i interhumano prihvaćanje i suradnju, a ne samo o fizičkoj nazočnosti osoba s invaliditetom među ostalim ljudima i djeci teškoćama u razvoju u školi i vrtićima s drugom djecom. Nije dovoljno da ljudi žive pod istim krovom ili da rade u istoj radnoj organizaciji ili pak, pohađaju isti razred u školi, nego je potrebno da se, osim reduciranja fizičke udaljenosti, među njima uspostavi obostrana komunikacija i interakcija. Prava socijalna integracija podrazumijeva uzajamne socijalne odnose i istovremenu pripadnost, kako djece s teškoćama u razvoju, tako i ostalih ljudi. Integracija, međutim, nije adaptacija ili pasivno prilagođavanje sredini ili uklapanje u nju, kako se to nerijetko smatralo i u praksi događalo, nego je ona podrazumijeva aktivno uključivanje u skupinu ili razred ili socijalnu sredinu i obogaćivanje te sredine originalnim doprinosom integrirane osobe. Međutim vrijeme početka i trajanja integracijskih procesa vezivalo se s iskustvima prošlosti i modelom deficita, koji obuhvaća i razdoblja 70-te i 80-te godine 20. stoljeća. Ovaj model predstavlja kvalitetno pozitivniji pristup u odnosu na medicinski model koji karakterizira usmjerenost na poteškoću, nesposobnost, patologiju (Skočić Mihić, 2011). Međutim, integraciju karakterizira postojanje parametara koje dijete s teškoćom treba zadovoljiti da bi se uključilo u redovan sustav odgoja i obrazovanja. Podrazumijeva procjenu djetetovih sposobnosti na svim razinama edukacije i ukoliko dijete ne zadovoljava postavljene kriterije ono se isključuje i klasifikaciju. Integracija je vezana uz model normalizacije jer se djetetu s

teškoćama nastoji „normalizirati“ njegova potreba, odnosno dijete najprije mora doseći neku određenu razinu, stupanj prosječnosti da bi se smjestilo u redovnu sredinu. Ukoliko se teškoća ne može smanjiti ili ukloniti, osoba ostaje, izvan prirodne sredine, segregirana. Rane hospitalizacije i rehabilitacije, moguće uglavnom u velikim gradovima, također predstavljaju oblik segregacije i izolacije. Nažalost manji dio se ostvario od tadašnjih planiranih i u pedagogiji utemeljenih integrativnih modela. Neke prepreke se ni do danas nisu uspjele prevladati te je postavljen model inkluzije koji ima snažna uporišta u ljudskim pravima (Bratković, 2004). Naporima roditelja koji imaju djecu s teškoćama u razvoju počinje proces zakonskog priznavanja prava na obrazovanje u redovnim uvjetima i ostvarivanje mogućnosti jednakog pristupa u obrazovanju najprije u gospodarski razvijenim zemljama, počevši od Skandinavije preko Sjedinjenih Američkih država, a potom se pokret proširio u ostalim Europskim zemljama. Rezultat je to i napora Ujedinjenih naroda koji donošenjem niza međunarodnih dokumenata promoviraju prava djece s teškoćama na jednaki pristup.

Odgovj i obrazovanje u inkluzivom društvu je ideal koji bi trebao biti utemeljen u vrijednostima i uvjerenjima ljudi. Inkluzija je pokret za ostvarivanjem prava svih ljudi i sve djece koja su proklamirana Općom deklaracijom o ljudskim pravima (1949) i Konvencijom o pravima djeteta donesenoj na zasjedanju Opće skupštine UN-a (1989). Konvencija o pravima djeteta bio je prvi dokument u kojem se prema djeci pristupa kao prema osobama s pravim, a ne samo kao osobama koje trebaju zaštitu i pomoć. Konvencija je pravni akt koja je obavezujućeg zakonskog karaktera te obavezuje države potpisnice na . pridržavanje njenih odredaba. Principi odgoja i obrazovanja za inkluziju i u inkluziji prihvaćeni su na *Svjetskoj konferenciji o posebnim potrebama u Salamanki* (UNESCO, 1994.) i u Dakaru (2000.), na Svjetskom edukacijskom forumu. U principima školovanja djece u inkluzivnom društvu, naglašeno je da škole moraju biti prilagođene svoj djeci bez obzira na njihovo „fizičko, intelektualno, emocionalno, jezično ili neko drugo stanje“ (UNESCO, 1994. čl. 3). Temeljne vrijednosti Konvencije, a to su: nediskriminacija, najbolji interes djeteta, očuvanje života, opstanka i razvoja te dječje sudjelovanje, primjenjuju se za svu djecu, u svim područjima života, a dužne su ih primjenjivati sve osobe u svim situacijama.

6. Umjesto zaključka

Iz prikaza i analize povijesnih datosti različitih epoha zaključuje se da odnos društva prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom nije bio u kontinuiranoj uzlaznoj putanji već je bio determiniran različitim društvenim, kulturnim i prirodnim uvjetima, koji su izazivali strme uspone i padove u skladu

odnosa društvene zajednice prema djeci s teškoćama u razvoju.

Povijesna zbivanja u dosadašnjim prikazanim razdobljima pokazala su recipročan odnos između povećanja ekonomskih i ideoloških standarda s jedne strane i mogućnosti rehabilitacije marginaliziranih skupina stanovništva s druge strane. Favorizirajući određene pojedince ili skupine, smanjivale su se mogućnosti jednog dijela marginaliziranog stanovništva na rehabilitaciju. Povijesne činjenice pokazuju da se nuđenjem većih mjera socijalne zaštite i nametanjem pasivizacije osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju smanjuje mogućnost društvene rehabilitacije. U nekim drugim razdobljima, posebno nakon ratova, kada su nastupile nestašice radne snage u vremenima ekonomske ekspanzije jača optimističan pristup prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom, kada društvo otvara vrata i prihvaća osobe s invaliditetom i djecu s teškoćama kao ravnopravne članove društvene zajednice.

Za ostvarivanje odgoja i obrazovanja u inkluzivnom društvu, osim zakonodavstva koje je izrazito važno ipak je nedovoljno bez principa prilagođenih odgoju i obrazovanju *u i za inkluzivno društvo*.

U dogleđno vrijeme povijest će nam ponovno biti pokazatelj kontinuiranog otvaranja novim perspektivama koje govore u prilog ili protiv odgojno obrazovnih paradigmi u određenim vremenskim razdobljima.

Literatura

1. Ahuja, S. A., & Reedy, S. (2007). Mental retardation and mental illness: An overview. In Elisabeth B. Heinz (Ed.) *Mental retardation research advances* (pp.106-146). New York: New science Publishers.
2. Abrecht, G.L. (2006). *Encyclopedia of disability*, Thousand Oaks, C.A.: Sage Publication.
3. Biondić, I. (1986). Specijalni odgoj na prekretnici: prilog sociologiji odgoja i obrazovanja. Zagreb: Institut za pedagoška istraživanja Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Bosanac, I. (1968). Specijalni odgoj. U: V. Pavletić (Ur.) *Pedagogija II*: Zagreb: Matica Hrvatska, 147-200.
4. Braddock, D. L., & Parish, S. L. (2001). An institutional history of disability, In G.L. Albrecht, K.D. Seelman & M. Bury (Eds.) *Handbook of disability studies* (pp.11-68) Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
5. Bratković, D. (2004). Inkluzija, *Dijete, Škola, Obitelj*, 14, 2-6.
6. Buljevac, M. (2012). Institucionalizacija osoba s intelektualnim teškoćama: što nas je naučila povijest? *Revija za socijalnu politiku*, 19/3, 255-271.
7. Cuvaj, A. (1910- 1913). *Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: Od godine 1780. do ožujka 1935*. Svenci od II do X, Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.slav.dalm. Zemaljske vlade, Odjela za bogoštovlje i nastavu.
8. Donadini, M. (1991). *Problemi otkrivanja, dijagnostike i zaštite djece ometene u psihomotoričkom razvoju*. Zagreb: Biblioteka, udžbenici i priručnici Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
9. Ferguson P. M. (2006). Mental retardation, history of. In G. L. Albrecht (Ed.), *Encyclopedia of Disability* (pp. 1091). Thousand Oaks, C.A: Sage Publications.
10. Field, M. A. & Sanchez, V. A. (2001). *Equal treatment for people with mental retardation: Having and raising children*. Cambridge: Harvard University Press.
11. Harobur, C.K., & Maulik, P.K. (2010). History of intellectual disability. In J.H. Stone, M. Blouin (Eds.), *International encyclopedia of rehabilitation*. Available at <http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/article.php?id=143&language=en>
12. Harris, J.C. (2006). *Intellectual disability: Understanding its development, causes, clasification, evaluation and treatment*. Oxford: Oxford University Press.
13. Ibralić, F. i Smajić, M. (2007). *Osobe sa intelektualnim teškoćama, kon-*

tekstualni pristup, Tuzla: Denfas.

14. Igrić, Lj. (2004.). Društveni kontekst, posebne potrebe/invaliditet/teškoće u razvoju i edukacijsko uključivanje. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 1(40), 151-162.
15. Igrić, Lj. (2015). *Osnove edukacijskog uključivanja, škola po mjeri svakog djeteta je moguća*. Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko –rehabilitacijski fakultet, Zagreb: Školska knjiga.
16. Kovačević, V, Stančić, V., Mejovšek, M. (1998). *Osnove teorije defektologije*, Fakultet za defektologiju sveučilišta u zagrebu, Zagreb.
17. Macan, T. (1992). *Povijest hrvatskog naroda*. Zagreb, Nakladni zavod Matice hrvatske i Školska knjiga
18. Malić, J. i Mužić, V (1981). *Pedagogija*. Zagreb: Školska knjiga.
19. Mamić, P (2008). *Odgoj u Sparti*, seminarski rad, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, odsjek za informacijske znanosti, <http://documents.tips/documents/odgoj-u-sparti.html>, dostupno 10.7.2016.
20. Mc Donagh, P. (2008.) *Idiocy: A cultural history*. Liverpool: Liverpool University Press.
21. Mendeš, B. (2015). Početci institucijskog predškolskog odgoja u Hrvatskoj i njegova temeljna obilježja. Školski vjesnik, časopis za pedagoški teorijsku i praksu, 64 (2), 227 – 249.
22. Neugebauer, R. (2002). Mental handicap in medieval and early modern England: Criteria, measurement and care. In D.Wright &A. Digby (Eds,), *From idiocy to mental deficiency – Historical perspectives on people with learning disabilities* (pp. 22-43). London: Routledge.
23. *Pedagoški leksikon: priručnik za teoriju i praksu uzgoja* (1939). Ur: A. Defrančeski, P. Pataki, M. Tkaličić, J. Demarin. Zagreb: Minerva nakladna knjižara.
24. Puljiz, V. (1994). Siromaštvo u srednjem vijeku (I). *Revija za socijalnu politiku*, 4/393-397.
25. Rapley, M. (2004). *The social construction of intellectual disability*. Cambridge: Cambridge University Press.
26. Richter. T. (1994). Waldorfska pedagogija: doprinos kulturi i stvaralaštvu. U : M. Matijević, M. Pranjić, V. Previšić (Ur.), *Pluralizam u odgoju i školstvu* (str 40 – 44). Zagreb: Selezijanski katehetski centar.
27. Root, J. M. (2006) . Galton, Francis . In G. L. Albrecht (Ed.) *Encyclopedia of disability* (pp.759.). Thousand Oaks, CA.: Sage Publications.
28. Skočić Mihić, S. (2011). *Spremnost odgajatelja i faktori podrške za uspješno uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje*, doktorska disertacija. Zagreb: Edukacijsko rehabilitacijski

fakultet .

29. Sherry, M (2009). Abuse. In S. Burch (Ed.), *Encyclopedia of American disability history* (pp. 3-6). New York: Facts on File.
30. Šarenac, O. (1997.) *Razvoj specijalnog školstva Bosne i Hercegovine*. Tuzla: Denfas.
31. Thompson, J. (2016). Vodič za rad s djecom s posebnim potrebama. Zagreb: Educa.
32. UNESCO (1994) .The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, Paris: UNESCO. www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF, posjećeno 12.10. 2016..
33. Vantić – Tanjić, M, Nikolić, M. (2010). *Inkluzivna praksa – od segregacije do inkluzije*. Tuzla: Off-set.
34. Vicić, M.(1996.) *Metodika odgojno obrazovnog i rehabilitacijskog rada za djecu i mladež s mentalnom retardacijom*, Zagreb: Hrvatsko društvo defektologa.
35. Warburton, N. (1999). *Filozofija: Osnove*. Zagreb: KruZak.
36. Wright, S. (2001). *Mental disability in Victorian England: The Earlswood Asylum 1847- 1901*. Oxford: Oxford University Press.
37. Zovko, G, (1974.) *Specijalna pedagogija*, skripta, Zagreb: Fakultet za defektologiju, Sveučilište u Zagrebu.
38. Zovko, G. (1996.) *Odgoj izuzetne djece*, Zagreb: Hrvatska akademija odgojnih znanosti: Katehetski salezijanski centar
39. Zovko, G- (1999). *Invalidi i društvo*. Posjećeno, 10.7. 2016. Na mrežnoj stranici Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta sveučilišta u Zagrebu. <http://hrcak.srce.hr/file/47251>
40. Zrilić, S. (2011). *Djeca s posebnim potrebama u vrtiću i nižim razredima osnovne škole. Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zadar, Sveučilište u Zadru.
41. Žarnić, B.(2001) .Odgoj i prirodni razvoj, Školski vjesnik 50 / 1, posjećeno 14.8. 2016. na mrežnoj stranici Školskog Vjesnika:<https://bib.irb.hr/datoteka/688104.razvoj.pdf>
42. Helen Keller Biography: American Foundation for the Blind. <http://www.afb.org/info/about-us/helen-keller/biography-posjeceno> 20.6.2016
43. Jan Amos Komenski- Wikipedija. <https://bs.wikipedia.org/wiki/Come-nius>, posjećeno 16.8. 2016..
44. Juan Luis Vives – Wikipedija http://es.wikipedia.org/wiki/Juan_Luis_Vives, posjećeno 20.6. 2016.
45. Feralna ili divlja djeca – Medias, www.medias.rs/feralna-ili-divlja-djeca dostupno, 23.6. 2016.

SOCIO HISTORICAL CONTEXT OF EDUCATION TO THE CHILDREN WITH DISABILITIES

Abstract: *The paper describes the attitude towards children with disabilities from the beginning of human society to this day. Terms of community relations towards children with disabilities are constrained and marked with different social circumstances and historical events. Economic and political developments have strongly influenced for segregation children with disabilities. Segregated attitude and prejudice against people with disabilities, especially towards children with disabilities have lasted thousands of years. Historical facts show that by offering greater social protection measures and the imposition of passivity people with disabilities and children with disabilities reduces the possibility of their social rehabilitation. In other periods, especially after the scourge of war, disease and natural disasters, social attitudes towards marginalized changed by opening their premises involvement in work and education. Mentioned politics and philosophical lines influenced on the creation of values and beliefs towards children with disabilities in different historical periods. Today, for the realization of education in an inclusive society except the legislation, who is extremely important and clearly, still is not enough without the principle of customized education of each community.*

Keywords: *social relation, inclusion, integration, institutionalization, marginalized people, segregation.*